

Данијела РАДОЈЕВИЋ*

О СИНТАКСИЧКИМ ФИГУРАМА ДОДАВАЊА И ЊИХОВОЈ СТИЛСКОЈ МАРКИРАНОСТИ У ЈЕЗИКУ ДАНИЛА КИША

Сажетак: Предмет овог рада је лингвостилистичка анализа синтаксичких фигура насталих операцијом додавања на језичком материјалу Кишове трилогије коју чини збирка кратких прича „Рани јади”, те романи „Башта пепео” и „Пешчаник”, повезани у тзв. *Породични циклус*. Детаљна синтаксичко-семантичка анализа стилске фигуре кумулације и њој сродних фигура које издваја још класична реторика – синатроизма и дистрибуције, њихово међусобно разграничење, као и диференцирање стилогеног од нестилогеног гомилања језичких јединица, чини окосницу овог истраживачког рада. Издвојено је кумулирање различитих језичких јединица и кроз семантички критеријум утврђена стилистичка вриједност таквог поступка – од стилски неутралних примјера до оних са јаче или слабије израженом стилском маркираношћу.

Оваква анализа освјетљава Кишову композицијски различиту породичну трилогију са гледишта поступака експресивне синтаксе, односно са, до сада у науци мало присутног, лингвостилистичког аспекта, који пружа широке могућности за детаљније лингвистичке и стилистичке интерпретације, а самим тим и комплетније сагледавање пишчеве језичко-стилске профилације.

Кључне ријечи: *фигуре додавања, синтакса, стил, Данило Киш, кумулација, синатроизам, дистрибуција*

1. У неуморном трагању за сопственим идентитетом, заокупљен „вјечним проблемом форме”, кроз мозаичност фрагмената од којих тка своје приче, документарност, цитатност и надасве присутни енциклопедизам у писању, који одаје ширину једног ерудите и интелектуалца какав је Данило Киш, један од симбола савремене књижевности – настала су велика дјела овог писца која су дала печат књижевним струјањи-

* Мр Данијела Радојевић, ЦАНУ, Институт за језик и књижевност „Петар II Петровић Његош”, Подгорица

ма 60-их и 70-их година XX вијека.¹ У већини њих једна од опсесивних тема јесу исјечци сјећања из дјетињства од којих је саздао тзв. *Породични циклус / циркус* који чине збирка кратких прича „Рани јади” (1970), као „ембрионална” књига тог циклуса², те романи „Башта пепео” (1965) и *Пешчаник*” (1972).³ Ова дјела могу се сматрати дјеловима једног „растављеног па делимично ремонтираног породичног романа”, односно продукт су де(ре)конструкције ове романескне врсте.⁴ Поменутом трилогијом бавили смо се кроз изучавање синтаксичких стилских фигура насталих адјекцијом, као једном од потенцијално многобројних тема подстицајних за анализу када је у питању језичко-стилски израз овог писца.

2. Једна од најиманентнијих особина књижевног текста уопште јесте фигуративност његовог израза. Књижевном тексту је иначе својствено „наглашавање властите орнаменталности, истицање сликовитости и фигуративности”, чиме текст самопотврђује властиту припадност дискурсу књижевности.⁵ Тропи и фигуре почивају на свјесном одступању, тј. кршењу семантичких и других забрана природнојезичке употребе, а „кршење тих забрана ствара друга правила одабира, базирана на конотацијама, на експресивности и сликовитости”.⁶ Њиховом употребом брише се аутоматизам перцепције и ствара зачудност, онеобичавање. Сваки фигуративни израз има двојаку природу: „он имплицира неутрални израз, а експлицира фигуративни, онеобичени”.⁷

3. Постоје различите подјеле стилских фигура. Ми смо у овом раду узели у обзир подјелу према језичком нивоу на којем се одступање реализује. Синтаксичке фигуре (метатаксе) које смо одабрали за предмет анализе, дефинишу се као фигуре које дјелују на плану синтаксе и представљају одступања од уобичајеног склапања реченице или надреченичног јединства.⁸ То значи да овдје потпадају „све фигуре код којих онео-

¹ Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, Нолит, Београд, 1983, 634.

² М. Пантић, *Предговор*, у: Данило Киш „Рани јади”, Нова књига, Подгорица, 2008, 5.

³ У раду смо користили сједећа издања и њихове скраћенице: Д. Киш, *Башта пепео*, Библиотека Вијести, Подгорица, 2004 (БП); Д. Киш, *Рани јади*, Нова књига, Подгорица, 2008 (РЈ); Д. Киш, *Пешчаник*, Народна књига, Подгорица, 2010 (Пешч.).

⁴ П. Милошевић, *Де(ре)конструкција породичног романа. Киш и Естерхази*, „Поља”, часопис за књижевност и теорију, бр. 437, година LI, Нови Сад, 31.

⁵ М. Катнић-Бакаршић, *Лингвистичка стилистика*, Open Society Institute, Budapest, 1999 (е-издање), 121.

⁶ *Истио*, 10.

⁷ *Истио*, 111.

⁸ *Истио*, 112.

бичајање захвата израз или садржај синтагме или реченице у цјелини”.⁹ Поступци експресивне синтаксе називају се и синтаксичким фигурама јер увијек настају операцијама одузимања, додавања или пермутације.¹⁰

4. Фигуре додавања, које су предмет нашег интересовања у овом раду, одликују се проширивањем основног исказа. Њихов најпознатији представник је кумулација, чије су структурно-семантичке одлике и стилистичност биле примарни предмет наше анализе. Посебно нас је занимао и њен однос према синтаксичким фигурама које издваја још класична реторика — диструбуцији и синатроизму, које се неријетко поистовјећују са кумулацијом у ужем смислу. Епитет као стилска фигура додавања која остаје ван оквира ових интерференција, није била предмет посебне анализе у овом раду.

5. Стилско средство низања и гомилања чињеница и информација с намјером да се нешто што потпуније објасни и представи често је у умјетничким текстовима. „Кумулирањем речи и реченица ствара се утисак уверљивости и реалности”, стога је кумулација важно стилско изражајно средство. У лингвистичкој литератури која се бави питањем кумулирања језичких јединица постоје неуједначена мишљења око тога шта подразумева стилска фигура кумулација. Има аутора који свако гомилање језичких јединица подводе под ову стилску фигуру¹¹, али има, пак, и оних који стриктно раздвајају стилогено од нестилогеног гомилања, односно стилски маркирано од стилски неутралног, комуникативно условљеног гомилања.¹² И сâмо одређење стилских фигура уопште, које смо дали на почетку, указује на то да је нужно разликовати гомилање језичких елемената које прелази оквире „обичног” и постаје стилски маркирано, од уобичајеног претрпавања дискурса појединостама. Управо је то разлог више да се посветимо овој теми и утврдимо колико је по много чему самосвојни и необични умјетник ријечи Данило Киш користио ове врсте фигура у једном дијелу свог стваралаштва и начин на који их је користио.

6. Према одређењу Милоша Ковачевића¹³, постоје четири типа кумулирања језичких јединица од којих смо у пошли у овој анализи.

⁹ М. Ковачевић, *Стилске фигури и књижевни ѿекси*, Трeбник, Београд, 1998, 28.

¹⁰ Катнић-Бакаршић, *Н. г.*, 93.

¹¹ М. Ђорац, *Стилистика српскохрватској књижевној језика*, Научна књига, Београд, 1974, 267.

¹² М. Ковачевић: *Стилистика и драматика стилских фигура*, Унирекс, Никшић, 1995, 65.

¹³ *Истио*, 65–75.

Ми ћемо најприје, не случајно, с обзиром на значај који стилематичност и с њом у вези остварена стилогеност има у књижевном тексту, најприје обрадити стилски најупечатљивији тип кумулирања језичких јединица, тј. најизразитијег представника синтаксичких фигура додавања — кумулацију у ужем смислу, која према Ковачевићевом одређењу спада у стилски најмаркантнији тип. Кумулацију у ужем смислу, као стилски најефектнију у групи синтаксичких фигура додавања, потврдили смо на испитиваном језичком материјалу Кишових дјела у сљедећим примјерима:

Дан је био *обичан, свакодневан* (БП, 12); и свој крај проглашавао *крајем светиа, айокалийсом* (БП, 47); Оне који би *йихо, без крика*, изгубили свест (РЈ, 16); ... ноћ је *йройска, зайарна* (РЈ, 28); Само ћу је поздравити *лейо, учйиво* (РЈ, 46); И док је Лаци Тот, Јулијин паж и дворска будала, бројао до двеста, *йошйено, не закидајући* (БП, 59); ... усправља се и почиње *да йева, да дујари* (БП, 85); ... ја се предајем својим романима као што се предајем грешним мислима, које не могу да отерам, а које су, мерене *сйројим, драконским* законима последњег суда, ипак мање грешне *од дела, од йосйујака* (БП, 156); ... него сам чак, по свему судећи, *вандрачно гейе, койиле* (РЈ, 77); Ја сам почео *да вичем, да урлам* (РЈ, 80); ... па онда и сама урони у таму, као преплављана *мушном, йрљавом* водом (Пешч., 9); ... или да се плафон искоси или чак сасвим *сйусйи, йојйоне* (Пешч., 9); ... али сав упућен будућем дану, *будућој зори, далеком свййању* (Пешч., 37); ... таљиге поново зашкрипаше, сад *сасвим близу, йојйово крај моје йаве* (Пешч., 216).

6.1. Примјери овог типа кумулације карактеристични су по томе што се гомилају блискозначне ријечи и синтагме, при чему се реализује својеврсна интензификација основног значења, па кумулација практично прераста у субјективну градацију.¹⁴ То је у ствари кумулација у ужем смислу коју одликује низање референцијалних синонима од којих сваки има и диференцијалну семантичку компоненту.¹⁵ Наравно, овдје не можемо говорити о истовјетности значења нагомиланих језичких јединица које се везују за исти референт јер би у том случају настали плеонастични искази, већ о ономе што је иначе основ постојање синонимије — говоримо о дјелимичној семантичкој подударности, тј. сваки на-

¹⁴ Катњић-Бакаршић, Н. г., 45.

¹⁵ *Исйо*, 45.

редни елемент кумулације одликује се самосвојним, специфичним значењем и на тај начин се модификује, конкретизује и проширује семантичко поље референта. М. Ковачевић овакве примјере издваја као посебно стилогене, а њихова стилска маркираност посљедица је семантичког суодноса јединица везаних за исти референт, тј. посљедица је самосвојне реализације тзв. референтне синонимије.¹⁶

Кумулација се препознаје и кроз функционалну повезаност језичких елемената, али ти примјери, ако не укључују и семантички момент, губе на стилогености.

Кроз јединство структурног и семантичког критерија кумулација се истиче као посебна стилска фигура са јасном стилском маркираношћу и изразитим експресивним вриједностима.¹⁷

7. Кумулација удружена са репетицијом, тзв. двојна редупликација, даје посебно стилематичну конструкцију и оставарује специфичну стилогеност. У језику Данила Киша, тачније дјелима која чине *Породични циклус*, забиљежили смо велики број и таквих примјера:

У углу, десно од врата, *један ошоман са излизаном чојом доје ируле вишиње, један лей сшарински ошоман сличан иијанину* (БП, 24); И није ме брига ни за какав народ, нека дођу сви, сви, нека дођу и нека виде, *нека буду сведоци кржаве нешравде људске, нека буду сведоци мојих шраведних речи и шрорицања* (БП, 49); То је била *иаклена ноћ иред велику олују, ноћ иуна муња и севања, карашамна ноћ*, која му је симболично наговештавала његову сопствену изгубљеност и крај свемира (БП, 133); ... ипак се понадао да ће их присвојити *нека друиа мачка, нека мачка уседелица, или нека мачка нерошкиња* или *било каква мачка добра срца* (РЈ, 55); ... не желећи да испустимо ту *доиашу дербу, иужну дербу наше јесени* (РЈ, 64); Сад се само треба осврнути да се уверите да нема *никои на Царском друму, никои у жишју, никои у јарку, никои на хоризоншју* (РЈ, 83); *одашле она шри лисша ловора што вире из пилава, одашле зрна маслина, одашле шафран и мајоран, одашле најзад и она шанка кришка лимуна заденута у ивицу тепсије* (Пешч., 53); Но *њена иојава, њена збуњеност и њена одлучност* деловале су на масу (БП, 44); ... *осећа се само мирис смоле, мирис шума* (Пешч., 144); *не чује се дисање, не чује се нишша* (Пешч., 14); може чути *њено дашша*

¹⁶ Ковачевић, *Стилистика и драматика стилских фигура*, 69.

¹⁷ *Исто*, 75.

ње, њен *йродужен роџац* (Пешч., 32); ... читави чопори паса, распуштених и гладних, који су кидисали *на њеџово уморно шело, на њеџово намучено месо* (БП, 134); Без сумње, овоме је доприносио у првом реду *њеџов љас, њеџов шембр* (БП, 79).

У примјерима оваквог типа — када је кумулација удружена са понављањем језичких јединица, „обично се постиже градацијско појачање утиска”¹⁸, што води јачој стилској маркираности.

8. На проучаваном језичком материјалу из дјела Данила Киша забиљежили смо и примјере који се везују за посебну синтаксичку фигуру додавања, по појединим ауторима фигуру тзв. итеративног додавања — *йолисиндеџ*¹⁹, који представља гомилање релационих ријечи (најчешће везника или предлога) у функцији интензификатора:

То ми је искуство казивало без много околишања да ћу једног дана умрети *и ја, и моја мајка, и мој оџац и Ана, моја сестра* (БП, 12); ... долазе управо од ње, *из њене личностџи, из њених йрсџи-ју, из хаоџичне исйрејлеџаносџи њених чџџака* (БП, 27); Јер ти су нам мириси сведочили својим опојним присуством о неком другом свету, *изван оквира наше куће, изван йраница моџ сазнања, изван сфера наше уџодне свакидашњџице* (БП, 29); Помисао *на усџа-јање, на кишу, на школу* делује на мене поразно (РЈ, 30); ... јер би и сџм био сигуран да сам ја мртав, *или да су ме заробили друмски раздојници, или ме расйрџили вукови или ме заробила шумска вила* (РЈ, 44); Лежао сам на веранди господина Беркија, мог новог газде, и размишљао *о судбини, о својој несрећној мајци, о својој браћи и сесйрама, о йосйџи Книйер, о живоџу уоџшџе* (РЈ, 75); Насипи су прављени *без икакве сйручностџи, без исйџивања земљџишџа и без икаквих йланова* (Пешч., 173); ... путовао је кроз панонску ноћ, *йреко замрзлих река и речџица, йреко мосџова, йреко насџџа, йреко йаишњака и ливада, йреко шума и долина, йреко йешчаника, йреко снежних смеџова, йреко мора, йреко сењања*, ка далекој, тек слуће-ној зори (Пешч., 249).

¹⁸ Р. Симић, *Грамаџичка кумулација са линџвџишџкоџа и сџџилисџишџкоџа йлеџишџа*, Књижевност и језик, број 2–3, година XXVI, Београд, 1979, 211.

¹⁹ У фигуре итеративног додавања, према овој подјели, осим полисиндета, спадају још и анафора, епифора, симплоха, анадиплоза и редупликација/геминација (Катнић-Бакаршић, *Н. г.*, 112).

8.1. У језику Данила Киша посебно су карактеристични случајеви у којима налазимо на кумулирање језичких јединица које се протеже кроз читав пасус (некад и више) и тако остварује посебан стилски ефекат, као што имамо у следећем примјеру:

... сврдлају као корење неког циновског стабла, *кроз наслаје мр-тљивих шкољки и њужева, кроз њресейне наслаје ридљих крљуштии и косиура, кроз косиуре корњача и морских звезда, и морских коњница, и морских чудовиштиа, кроз наслаје ћилибара и финој њеска, кроз наслаје морских њтрава и хумуса, кроз њусије слојеве алџи и седефастџих шкољки, кроз наслаје кречњака, кроз наслаје уџља, кроз слојеве соли и лиџниџтиа, калаја и бакра, кроз наслаје косиурова џудских и живоџињских, кроз наслаје лобања и лойаџиџца, кроз наслаје средра и злаџта. Кроз слојеве цинка и џириџтиа* (Пешч., 31).

Полисиндетско набрајање успоравањем истиче вриједност и значење сваког појединог члана, а такво истицање и потенцирање рељефа интонацијске линије исказа собом носи посебну експресивност и стилски ефекат.

9. Блиска кумулацији, али са мањом експресивношћу је синтаксичка класична фигура *дисџриџуџија*, код које можемо говорити о изосемантичности, тј. кумулацији језичких јединица истог лексичког садржаја. На изучаваном језичком материјалу Кишових дјела биљежимо је у следећим групама примјера:

- а) Као какав остарели пјеро, он скупља своје жалосне *реквизџије из блаџта, свој шџаџ, свој шешир, своје наочари* (БП, 80); да је сакупио *целокуџносџ своџих орџана: срце, џлаву, уџробу, удове*, и да их је осећао присним, као поново рођеним (БП, 125); Улази мој отац, два-три месеца по нашем одласку, у кућу број 27 у Бемовој и износи *наше сџвари: два ормара, два креветџта, синџериџу моје мајке* (РЈ, 19); Поред шиваће машине, пред прозором, на изглибаном патосу леже *њеџове заборављене иџрачке: оловни војници, кликери од џлине и сџакленџи* (РЈ, 21); стискајући под пазухом свој хербаријум, у којему су лежали, као скупоцене марке, *њресовани цвейџови и узорџи ливадскоџ биља: красуљка, доџородичине џтраве, жалфије, шафрана* (РЈ, 36); Од мајке сам наследио још и доју длаке, жуторићу, и *веџину осодина: џреосейљивосџи, џокорносџи, џрџљење, верносџи, оданосџи, нервозу, као и извесну лењосџи и лакомисленосџи* (РЈ, 76); гадећи се свога тела, гадећи се смрти, крви и *свих реквизиџија смрџи, конойџца, дрџиџве, оружја* (Пешч., 141);

б) *Тај мали живої, їа влажна њушка, їе дрхїаве шайице шїо се оїварају и зайварају као їрнов цвейї, све је їо сада предато у моје руке* (БП, 130); *Бисерне шкољке, мулаїкиње, корални сїрудови, кокосов орах, еїзоїична флора и фауна, све су їо биле дожанске творевине кројене по мери мог сна* (БП, 155); *Цакови и їерине, ја-сїиучнице, лоници и кориїа, каїе и шешири, све бејаше пуно влажног леденог снега* (Пешч., 60); *Онда би одједном, пошто је присуство моје мајке одагнало од мене сваку другу мисао и страх од смрти, мој кревейї, моја мајка и ја, ваза са цвећем, нахїкасна са мермерном їлочом и са чашом воде, очеве циїарейїе, анђео који бди над децом, мајчина синїер-машина, ноћна ламїа, ормари и завесе, цела наша соба, дакле, почели да путују кроз ноћ* (БП, 17);

ц) Видео је тим једним јединим погледом задовољства и поново задобијене храбрости да је *све* ту по старом: *велике ошїре лоїайице које їа чине їомало їоїрдљеним, кошчатїи зїлодови на зїлавицима руку и їрсїију, све, све* (БП, 125); *И сви су се сложили с тим поређењем, с том сличношћу, и моја сесїра и моја мајка, и сїрина Ребека, сви* (БП, 130); ... око не види ништа друго до ту светлост, *нишїа, ни дуїе сенке, ни залелујане їовршине, ни крїе које се клаїе, нишїа* (Пешч., 10); ... ту своју корабљу у коју сам желео да скупим *све шїо ми бејаше блиско, љуге, їїице, звери и биље, све оно шїо носим у свом оку и у свом срцу* (Пешч., 257).

9.1. Карактеристика прве групе примјера (под а)) је у томе што је први члан у низу хомофункционалних елемената семантички веома уопштен и његов семантички садржај се експлицира тек навођењем осталих елемената координираног низа.²⁰ Заправо, остали чланови прецизирају први у низу који је уопштен. „Ови су примјери по структурно-семантичким особинама блиски структурама које реторика назива *дисїрибуцијом* као стилском фигуром, јер се семантички апстрактан појам разлаже на своје саставне елементе, тек чијим навођењем се и открива његов садржај”.²¹

9.2. Наши примјери (под б)), међутим, указују на то да семантички уопштен члан не мора бити на првом мјесту, већ на посљедњем, односно, да ова фигура може бити остварена и обрнутим редосљедом саставних елемената, тј. да се најприје наводе јединице које прецизирају семан-

²⁰ Ковачевић, *Сїилисїика и їрамаїика сїилских фиїура*, 68.

²¹ *Исїо*, 68.

тички садржај уопштеног елемента који, као обједињавајући, долази тек на крају, тачније речено, обједињујући елемент може бити антепониран, препониран, или пак заузимати и један и други положај у истом примјеру (овај трећи случај имамо у групи примјера под ц).

Примјери овог типа синтаксичких фигура често су препознатљиви и по формалним знацима којима су неријетко обиљежени: интерпункцијским знацима двије тачке, цртом или зарезом. Такође, треба нагласити да обједињујући елемент није комуникативно неопходан као што је то случај са његовим саставним дјеловима.

10. Семантички и синтаксички сродни претходним јесу сљедећи примјери из проучаваног језичког корпуса Кишових дјела:

Или ће се претворити у *цвети*, у *йерунику* (БП, 8); Како ме ми-сао о смрти опседала нарочито *увече*, *йре сйавања*, почео сам да се бојим одласка у кревет (БП, 14); сакрио се *негде* *иза моје главе*, у *бадињу руйу*, где ли (БП, 19); Отац би седео *сйреда*, *йоред кочија-ша* (БП, 21); Онда улазимо у *воз*, у *йрву класу* (БП, 21); У *уїлу*, *десно од враїша*, један отоман са излизаном чојом (БП, 24); *Једној дана*, с *йролећа*, моја је мајка хтела да искористи први сунчани дан у години (БП, 30); Одлазио је *ноћу*, *касно*, у највећој илегалности, не поздрављајући се с нама (БП, 38); У близини је била касарна, *лево*, *иза уїла*, *на друіом крају улице* (РЈ, 18); А *на уїлу*, *код касарне*, почињале су шине (РЈ, 18); ... заборавио сам вам рећи да је *йоред дрвореда кесїенова*, с *десне сйране*, било уочи рата ископано склониште (РЈ, 18); *Једној јуїра*, *рано*, *йре изласка сунца*, мишићави младићи у морнарским мајицама (РЈ, 33); *Лево од њеїа*, *два-йїри мейїра од засуїше йрїшине*, диже се застакљена проземна тераса (Пешч., 23); Било је то *увече*, *йред сам залазак сунца* (Пешч., 190).

У овим примјерима такође имамо однос дијела и цјелине, али унеколико другачији од оног из претходне групе примјера. Заправо, овдје прва ријеч у низу нема семантичку уопштеност, већ је пунозначна, наредни елементи, који долазе послије ње, додатно је прецизирају. Стилска маркираност ових примјера могла би се засновати на наглашености сваког од елемената низа, што је обиљежено и на формалном плану — употребом зареза.

11. Најмање стилски ефектна је синтаксичка класична фигура *синайїроизам*. Она подразумева гомилање хомофункционалних јединица које најчешће нијесу ни у каквој семантичкој вези, већ их обједињује заједничка синтаксичка функција. Најчешће су акумулиране имен-

ске одредбе, и то атрибуту. На изучаваној језичкој грађи Кишових дјела неријетко су акумулирани и други синтаксички чланови (субјекатске и објекатске синтагме, именски дјелови предиката, адвербијали ...) са циљем да се прошири, прецизира и што потпуније представи исказ. Потврђени су сљедећим примјерима:

Хиљаде ружичастих каранфила, зумбула, јорјована и њеруника, сјошине белих љиљана требало је да падну као жртва (БП, 8); Онда би почео да извлачи из џепова и из поставе *гајтуле, урме, смокве, бадеме и марцијане и још некакво ејзојично воће* које смо разликовали једино по мирису (БП, 32); У почетку, велим, то су били сасвим мали туристички бедекери, са *знаменијосјима, музејима, фонђанама и сјоменицима*, каткад са кратким коментарима о *обичајима, релијији, исјорији, умјиносји и кулђури* (БП, 35); ... очима зажареним од праведног гнева бацао је анатему на *јсе, мачке, коње, живину и сјоку* (БП, 48); ... желео сам да осетим све у својој власти, као мој отац, *срцем, очима, усјима, уђробом* (БП, 62); ... није од ње остао ни ожиљак; прекриле су је *земље, ѡправе, корови* (РЈ, 33); Онда је фабрика у њиховом бурагу све то *ѡрерадила, исјинила, скувала, ферменђирала, рафиновала, филђирала, ѡасђеризовала, киселила, дућкала*, па опет *филђирала*, те најзад *измешала* са казеином, албумином и лактозом (Пешч., 36); Човек постаје по жељи *ѡас, мачка, коњ или ѡшица* (Пешч., 44); а пре свега и изнад свега сложили су се у питању *дресковаче, која зајрева крв и ѡјачава циркулацију, ѡгмлађује, разбисђрава, разјаљује и мири* свим миомирима овога света (Пешч., 50); ... отац двоје деце, *размишља, ѡуши, ради, ѡше, дрје се* машиницом за дрјање (Пешч., 142); Лети су баште засађене *ѡарадајзом, луком, дундевама, сунцокрејом, красђавцима* (Пешч., 189).

Према мишљењу М. Ковачевића, који се, као што смо истакли, посебно бавио различитим типовима кумулирања језичких елемената, овај тип гомилања језичких јединица представља најмање стилогену структуру, због њихове „обичности”, будући да је посриједи „најуобичајенија реализација с редукцијом лексички подударних елемената и њиховим свођењем на један у оквиру сложене синтаксичке структуре”.²² Дакле, по овом тумачењу овдје бисмо управо имали елизију, а не додавање, што по мишљењу Ковачевића удаљава овакве примјере од правог стилоге-

²² Ковачевић, *Грамађика и сјилисђика сјилских фиђура*, 67.

ног набрајања, пошто је у суштини стилске фигуре кумулације да је супротна елипси, тј. не настаје детракцијом, него адјекцијом.²³

12. Посебно издвајамо неуобичајно, Кишу својствено опсежно набрајање придјева са атрибутском функцијом у роману *Башиџа њејео*, које се протеже на чак двије странице и које тим циљаним, намјерним претјеривањем, скреће пажњу и на графичком плану. То су изломљене, претпане ријечи, од чак 218 придјева абецедно сложених, нешто што није уобичајени поступак код ове фигуре, што је оригинално, онеобичено и самим тим постаје стилистично. На тај начин ова фигура, иако се генерално не сматра стилогеном, у оваквим примјерима остварује маркираност, не само на синтаксичко-семантачком већ и на графичком плану и дјелује уједно и као синтаксостилем и као графостилем:

... а лексиконе су замениле *алхемијске, антиројолошке, антиројозофске, археолошке, астиролошке, астирономске, дојословске, ционистичке, даосистичке, дарвинистичке, деистичке, дијалектичке, дихотомијске, дијететичке, дилувијалне, динамичке, дигсоманске, дијломајске, дуалистичке, ејзакјне, ејзорцистичке (...)* венеролошке версификајорске, волунтаристичке, вулканолошке, зоографске, зоолошке и зоографске студије (БП, 36–37).

12. 1. Као необичан, али овдје више лексичко-семантички упечатљив примјер, градацијски интониран, са препознатљивом кишовски обојеном дозом ироније издвајамо и следећи примјер ове фигуре:

Не очекујући много бољи исход од оног који је очекивао и сада, могао се још обратити свом старом и такорећи једином *јријатјељу Гаванском (Нови Саг Железнички кеј 8), своме брајџу Долфију-Агалберџу (Trieste, Via lazzaretto Vecchio 11), Председнику Рузвелџу, Председнику Черчилу, Канцелару Аголфу Хиџлеру, Адмиралу Хорџију, Министарсџиву железница. Министарсџиву финансија, Јавном Правобраниоцу, Међународном Црвеном Крсџу, Међународној Унији, Друшџиву За Зашиџиџу Права Човека, Међународној Ционистичкој Орјанизацији, Друшџиву за Зашиџиџу Живоџиња, Боџу Оцу Садхаџиу (Пешч., 39).*

²³ И. Прањковић, *Стилске фигуре и граматика*, 9; доступно на: <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1832&naslov=stilske-figure-i-gramatika>

13. Кумулирање језичких јединица може се односити не само на реченичне дјелове већ и на реченице, синдетске и асиндетске²⁴, најчешће копулативног карактера, што егземплификују следећи примјери из проучаваних Кишових дјела:

Читава војска мрава ради за њу, проналазе резултате и достављају јој кришом испод клупе, *йодмићују настѡвнике, йишу йреѡећа йисма и врбују јој йрисѡалице, лове за њу најфаниѡастѡичније лейѡиروه и инсекѡе, йроналазе најређе цвейѡове и дилке за њен хердаријум* (БП, 54); ... *йовадили су кочеве, йоскидали жице и конойце, оборили ружичасѡи шайѡор и горди јарбол са заставом* (РЈ, 34); *Измениѡи кровну констѡрукцију: йреде, лейѡве; сѡавиѡи нове црејѡове, на жлеб; йромениѡи йруле раѡасѡове и йрошириѡи йрозорѡе; сасѡруѡаѡи жбуку и сийкасѡу йрулеж; све йоново намалѡерисаѡи и окречийѡи; йрекојаѡи земљу у дубини од неких метар, метар и по ...* (Пешч., 35).

У овим случајевима можемо говорити о тзв. изофункционалности (у односу на горенаведену изосемантичност), гдје имамо више јединица које попуњавају заједничку граматичку позицију, тј. граматичку кумулацију, полазаћи од одређења проф. Радоја Симића.²⁵

14. У коликој мјери кумулирање језичких јединица може бити неуједначено у погледу стилске маркираности, говори следећа констатација: „У стилистичком смислу кумулација служи неутрализацији, тј. слабљењу информативне вредности јединица кумулираних у такве конструкције. Али ако су ове појаве праћене неким другим (полисиндет, градација, нпр. Д. Р.), стилски ефекат нагло се појачава, каткада и до врло високог степена”.²⁶ Сходно томе, у овом раду смо, између осталог, показали да онеобичена употреба неких стилски неутралних примјера кумулирања у језику Данила Киша, потпомогнута графостилемима и неуобичајеним претрпавањима исказа, у појединим примјерима, прелази праг нултог степена стилистичности и допире чак и до јарке стилске обојености.

²⁴ „Асиндетско набрајање истиче мноштво и доприноси динамичности наратије”. Б. Пуриш, *Ексѡресивна синѡакса у књижевноумјетничком ѡексѡу* (на йримјеру *Грозданина кикоѡа Хамза Хуме*), *Post Scriptum*, Часопис за образовање, науку и културу, број 1, Бихаћ, 2010/2011, 28.

²⁵ Симић, Н. г., 205.

²⁶ *Исѡо*, 211.

14.1. Кроз синтаксичко-семантичку анализу у овом раду дошли смо до закључка да употреба координираних конструкција оличених кроз синтаксичке фигуре додавања у језику Данила Киша јесте обиљежје о којем можемо говорити као о једној од стилских доминанти у језику овог писца, али истовремено истаћи ширину и разноликост, и што је посебно битно — специфичност и иновативност у употреби, која на моменте издије у први план. Управо је та специфичност употребе кумулираних јединица овдје посебно апострофирана. Тако је са аспекта експресивне синтаксе освијетљен један сегмент језика у Кишовим дјелима којима се увијек можемо изнова враћати и на језичко-стилском плану опет и опет проналазити многе иновативне, само Кишу иманентне одлике које га и чине великим, али прије свега посебним и препознатљивим ствараоцем, чије се име и дјело уклопило у опште токове процеса „теоретизације свијести”, као једној од доминанти ХХ вијека, а чији је вид радикалног испољавања била естетика и поетика постмодернизма.²⁷

ИЗВОРИ

- [1] Киш, Данило: *Башића њејео*, Библиотека Вијести, Подгорица, 2004.
- [2] Киш, Данило: *Рани јади*, Нова књига, Подгорица, 2008.
- [3] Киш, Данило: *Пешчаник*, Народна књига, Подгорица, 2010.

ЛИТЕРАТУРА

- [4] Деретић, Јован: *Историја српске књижевности*, Нолит, Београд, 1983.
- [5] Ивановић, В. Радомир: *Писци и њосредници*, „Змај”, Нови Сад, 2011.
- [6] Марина Катнић-Бакаршић, *Лингвистичка стилистика*, Open Society Institute, Budapest, 1999 (е-издање).
- [7] Ковачевић, Милош: *Стилистика и граматика стилских фигура*, Унирекс, Никшић, 1995.
- [8] Ковачевић, Милош: *Стилске фигуре и књижевни текстови*, Требник, Београд, 1998.
- [9] Милошевић, Петар: *Де(ре)конструкција њородичној романа. Киш и Естерхази*, „Поља”, часопис за књижевност и теорију, бр. 437, година LI, Нови Сад.
- [10] Пантић, Михајло: *Предјовор*, у: Данило Киш „Рани јади”, Нова књига, Подгорица, 2008, 5–11.
- [11] Прањковић, Иво: *Стилске фигуре и граматика*, 9; доступно на: <http://www.hrvatskiplus.org/article.php?id=1832&naslov=stilske-figure-i-gramatika>

²⁷ Р. В. Ивановић, *Писци и њосредници*, „Змај”, Нови Сад, 2011, 95.

- [12] Пуриш, Берниса: *Експресивна синтакса у књижевноумјетничком тјексту (на примјеру Грозданина кикоја Хамза Хуме)*, Post Scriptum, Часопис за образовање, науку и културу, број 1, Бихаћ, 2010/2011, 24–29.
- [13] Симић, Радоје: *Грамађичка кумулација са линвистичкоја и стилстичкоја елементима*, Књижевност и језик, број 2–3, година XXVI, Београд, 1979.
- [14] Ђорац, Милорад: *Стилстичка српскохрватскоја књижевноја језика*, Научна књига, Београд, 1974.

Danijela RADOJEVIĆ

ABOUT SYNTACTIC FIGURES OF ADDITION AND THEIR STYLISTIC
MARKEDNESS IN THE LANGUAGE OF DANILO KIŠ

Summary

The subject of this work is linguistic and stylistic analysis of syntactic figures created by the addition operation in the language materials Kiš's trilogy consisting of a collection of short stories *Early sorrows* and novels *Garden*, *Ashes* and *Hourglass*, connected in the so-called *Family cycle*. Detailed syntactic-semantic analysis of the figures of accumulation and other related figures that stand out even more classic rhetoric — sinatroism and distribution, their delineation and differentiation stylogenics and no stylogenics accumulation of linguistic units is the framework of this research work. Highlighted is the accumulation of the different language units and the semantic criteria established stylistic value of such a procedure — from stylistically neutral examples to those with more or less pronounced stylistic markedness.

This analysis illuminate Kiš's compositionally different family trilogy from the viewpoint of the procedures expressive syntax, from, until now in science a little known, linguastylistic aspect, which provides great opportunities for further linguistic and stylistic interpretation and thus a more complete overview of the writer's linguistic-stylistic profiling.